

městským státem. Dantovo dílo současně předznamenává i další cestu vedoucí k humanistickému vyústění politické ideologie italských měst.

Tyto vrcholné projevy politického myšlení v italských městech měly ovšem i svoje osobité ideologické kořeny. Kudrna je vidí v první řadě v recepci aristotelovských myšlenek o politice, která proběhla ve scholastické vědě krátce předtím. Svou úlohu však sehrála i současná kacířská hnutí a v neposlední řadě pak v oblasti učeného světa i vliv averroismu na scholastiku. Osobité místo v tomto vývoji měla konečně i statutární praxe italských měst a zejména pak recepce římského práva. V osobnostech, jež v tehdejší světě razily cestu principům římského práva, je třeba vidět — alespoň zčásti — rovněž přímé uskutečňovatele měšťanských zájmů.

Celkový závěr, ke kterému Kudrna dospívá, formuluje sám tak, že městský stát v období vrcholného rozpětí je útvarem svého druhu, který nelze beze zbytku podřadit pod vžitá pojmy státu feudálního nebo buržoasního typu. Současně s tím však klade Kudrna i důraz na zásadní omezenost měšťanských požadavků, a to i v projevech velmi radikálního obsahu, jímž uvědomělý demokratismus a naprostá rovnost občanů byly cizí.

Jak již bylo několikrát zdůrazněno je Kudrna badatelem, jenž se soustřeďuje na obecné souvislosti a snaží se postihnout obecnou povahu vývoje. Proto také jedním z hlavních metodických prostředků jeho podání je citace nejtypičtějších a nejdůležitějších faktů a dílčích vztahů. V tomto ohledu je třeba říci, že další rozšíření faktografické základny jeho výkladu by dovedlo jeho závěrům dát nepochybně ještě větší platnost. V úvahu by tu asi nejspíše přicházel zřetel k vývoji ve velkých střediscích námořního obchodu, zejména v Janově a do určité míry snad i v Benátkách, u něhož zárodky raně kapitalistické ekonomiky měly opět jiné formy než v předrenesanční Florencii. V některém smyslu by snad mohlo posloužit i rozhojnění dokladů z měst v lombardské nížině, zejména z oněch, jež později tvořila milánskou signorii (např. Cremona). Rovněž tak i Kudrnův výklad o ekonomickém učení scholastiky by mohl být — vedle hlavní these o tom, že tyto ideje ztělesňovaly v podstatě prostou formu sněmy — doplněn některými výsledky nejnovějšího bádání o formách peněžního oběhu a ekonomické etice italských měst.

V každém ohledu však velmi cenné jsou Kudrnovy přehledné poznámky o světové a italské literatuře k vývoji italských komun. Tato část knihy přiláká patrně i pozornost čtenářů, jejichž zájem bude odlišný od hlavního směru autorova.

Vcelku je možno říci o Kudrnově knize, že je dokladem toho, že současná československá historiografie je schopna řešit náročné úkoly, které před ní klade traktování obecných dějin, a to způsobem, který vzbudí jistě oprávněnou pozornost i mimo hranice ČSSR.

Valentin Urfus

Leonard Bianchi, Právne formy monopolizácie za buržoáznej ČSR, Bratislava 1965, str. 271.

Recensovaná práce zabývající se vývojem monopolisace na území našeho státu ve XX. století do Mnichovského diktátu je zdárným výsledkem badatelského úsilí dnes již velmi zkušeného právněhistorického odborníka. Zpracováním této tematiky byl splacen starý dluh naší právní historie, která se dosud v novější době soustředila hlavně na tu oblast otázek, která se týkala represivní

funkce buržoasního státu, zejména proti dělnické třídě. (Na tomto úseku publikoval i autor knihy celou řadu statí). Zpracování tematiky kolem buržoasního státu a práva, která byla určující hlavně pro kapitalistickou ekonomiku, je proti tématice zabývajícím se pouze represí buržoasního státu o to obtížnější, že se týká nejen právní historie, nýbrž i historie a hlavně ekonomiky a statistiky. Právě v tom, že autor měl odvahu systematicky zpracovat celý komplex těchto otázek, nezkoumat je pouze z hlediska jednoho zorného úhlu a vnášet přitom do problematiky hlavně hledisko svého vlastního vědního oboru vidím první klad práce. Dalším výrazným přínosem je především skutečnost, že Bianchi zpracoval aktuální otázku. Pouhá aktuálnost by ovšem bylo málo, kdybychom přitom nemohli také pozitivně hodnotit celý přístup k zpracované tematice, její důkladnou podloženost archivním materiálem, judikaturou (i uherskou) i autorův záslužný, vyčerpávající a přitom nepositivistický a historický přístup k těm právním normám, které se týkají zpracovaného tématu. K tomu pak patří i skutečnost, jakým způsobem autor s tímto materiálem zachází. Nespokojuje se pouze s tím co je v pramenech, nesbírá pouze fakta, i když již jen to by bylo nemalou zásluhou, nýbrž kriticky se s materiálem vypořádá a dochází k řadě nových závěrů, a to nejen při rozvíjení dosavadních obecných poznatků, nýbrž i v detailech. Jako ukázkou uvádím zde pouze např.: nový pohled na jednotlivé úseky, resp. periody vývoje monopolisace, vlivy a význam zmocňovacího zákonodárství, postoj politických stran a jejich představitelů k monopolisaci atd. Vyzvednout je třeba i autorův správný vztah k buržoasní literatuře. Jeho kniha není přeplněna citáty, přitom však dokázal na několika místech vytěžit ze starší literatury důležité a zajímavé poznatky. Ke kladům můžeme i přiřadit koncísnost a přesnost výkladu.

Je všeobecně známo, že ani naše bývalá republika nezůstala ušetřena těch vývojových tendencí kapitalismu, které nastaly na začátku XX. století. V dlouhém procesu monopolisace dochází i u nás ve vývoji kapitalismu ke kvalitativním změnám, které ve svých důsledcích znamenají nastolení finančního kapitalismu. Z této známé teze vychází i autor v úvodu své práce, dokládá ji ovšem řadou statistických materiálů, které ilustrují přibývajícím koncentrací výroby a kapitálu. Obraz o tom, jak daleko pokročila tato koncentrace u nás nám ukazují např. čísla uvedená na str. 14, z nichž vyplývá, že počet akciových společností se v letech 1919—37 více než zdvojnásobil, jejich základní kapitál se však ve stejné době přibližně zčtyřnásobil.

Bylo by velmi obtížné reprodukovat podrobnější obsah recensované práce, která je věnovaná systematickému rozboru forem právní regulace vývoje kapitalismu k monopolisaci bez přímého zásahu státu a analýze všech právních institucí, které byly za tímto účelem využívány finančním kapitálem (první část) a naopak pak problematice zásahu buržoasního státu do monopolizačního procesu (druhá část). Reprodukce obsahu — přesto, že bývá téměř již standardní součástí recenzí — by vedla nutně k zbytečné vulgarisaci, zejména proto, že autor naráží na celou řadu dosud s historickým pohledem nezpracovaných právních norem účinných ve všech oblastech kapitalistického podnikání XX. století, že se neomezuje pouze na monopolizační tendence v těžkém průmyslu, nýbrž zabývá se všemi formami kapitalistického podnikání (včetně družstevnictví) a politickým i hospodářským řízením státu representanty různých kapitálových skupin.

Úloha státu, resp. jeho zásahy do hospodářství mohou být v daném vývojovém stádiu společnosti různé. Míra těchto zásahů států do hospodářského života je

závislá a také určená politickoeconomickými vztahy, které nutí, nebo také nenutí vládnoucí třídu, aby připustila zásah státu. Míra státních zásahů proto také není vždy stejná. Tuto tendenci můžeme sledovat i v našem hospodářském vývoji a Bianchi zde dochází k závěru, že ve zkoumaném období zasahovala početná normativní opatření nejrozličnějšího druhu „do monopolizačního procesu skoro bez výjimky odvětví práva. Z hlediska časové periodizace a s přihlédnutím na ich různou funkci proběhli ve vícečetných na sebe navazujících vlnách. Do monopolizačního procesu zasáhli v takovém pořadí: a) opatření spojené se vznikem republiky a s organizováním povojnového vázaného hospodářství, b) různé formy podporování koncentračních a centralizačních snáh po uvolnění vázaného hospodářství, c) obmezování výroby a obchodu a nucená syndikalizace v souvislosti se světovou hospodářskou krizí“ (str. 97). Zřejmě muselo být množstvím zásahů státu nejvíce poznamenané období krizové, kdy se administrativně omezovala výroba a v rámci nucené syndikalizace se vrchnostenským způsobem zakládaly monopolistické organizace.

Při vzniku republiky to byly zejména měnová reforma, různé státní komise pro hospodaření výrobky a surovinami, nostrifikace, deflace a dovozní a vývozní syndikáty, které urychlovaly monopolizaci oproti vývoji předválečnému. V období dvacátých let se objevují se strany státu nové formy podpory koncentrace kapitálu, jsou to mj. daňové úlevy, např. při fúzích, ulehčení přeměny podniků v akciové společnosti, začleňování státních podniků do soustavy monopolů, právní předpisy o omezování výroby atd. Zejména objevná je ta část knihy, která charakterizuje tento vývoj a po něm následující období. Nucená syndikalizace třicátých let navazovala velmi úzce právě na strukturu kartelů a koncernů, která se vytvořila na základě „smluvní svobody“ za nejrozmáhlejší součinnosti státních orgánů, politických stran a představitelů státní moci.

„Další charakteristikou období dvacátých let bylo zdanlivé uvolnění sítě, r. 1918/19, zdanlivá liberalizace ve směru utváření organizace hospodářství smluvními vztahy, t. j. združováním výrobců a obchodníků do kartelů, koncernů a jiných ekonomickoprávních forem. Pravda, kartely byli i jinou formou vázaného hospodářství. Kartely pokračovali v činnosti různých celostátních komisí z období po vzniku republiky a převzali po nich prvky vázaného hospodářství“ (str. 149). To ovšem naprosto neznamenal, že stát stál úplně mimo monopolizační proces, i když si jistě navenek udržoval toto zdání. I v tomto směru dochází autor na základě archivního materiálu k zajímavým závěrům (např. na str. 151 výklad o činnosti 38 poradních orgánů hospodářských ministerstev). Několika výstižnými příklady o kombinaci hospodářské síly, kartelů se státním a politickým donucením nám pak ilustrují (str. 149—158) metody monopolizace. „Štátnomocenské zásahy byli buď akty normativního rázu, alebo konkrétne rozhodnutia štátnej správy, prípadne len hrozby použitia štátnych orgánov vo forme politického nátlaku. Zásah každého druhu však bol dôkazom toho, že prestala voľná hra hospodárskych síl, že monopolizácia nutne vzťahuje do hospodárskeho diania buržoázy štát. Vrcholom tohto vývoja bol neskôr štátnomonopolistický kapitalizmus, v ktorom došlo k najúplnejšiemu zlúčeniu činnosti štátnych aj monopolistických orgánov.“ (167)

V ďalšom, krízovom a pokrízovom období používala vládnoucí buržoázie státní zásahy do monopolizačního procesu k tomu, aby mohla zavést v celém hospodářství takové vztahy jaké vládly v kartelových odvětvích výroby. Šlo tedy jednak o celkové omezení výroby, jednak o podřízení, pokud možno všech vý-

robců pod jednu monopolistickou organizaci (str. 165). Pomocí státu byl takto urychlen proces tzv. nucené syndikalisace, který by byl za normálních „liberálních podmínek“ otázkou dlouhotrvajících hospodářských bojů. Nejjasněji se nám jeví stupeň monopolizačního procesu na skutečnosti, že ke konci republiky stály proti sobě už jen dvě velké skupiny finančního kapitálu. (Skupina agrární a skupina kolem Živnostenské banky, str. 194.)

Zejména druhá část práce je bohatě ilustrována zajímavým archivním materiálem, který dokumentuje úzkou souvislost mezi činiteli států a monopolisty. Ve světle těchto dokumentů se objevuje i pravá funkce politických stran a buržoazních poslanců a jejich sepnutost s kapitalistickým podnikáním. Obdobné platí i o připojených archivních dokumentech (str. 223—261), jejichž velmi dobře provedený výběr nám dává přesvědčivější obraz monopolistického procesu a skupina kolem Živnostenské banky, str. 212.)

V předešlém jsme hovořili pouze o kladech Bianchiho práce. Při obrovském rozsahu zpracované materie, který je snad alespoň dostatečně patrný z naší stručné recenze, je samozřejmě zcela pochopitelné, že dílo má i své nedostatky a že se mohou objevit i některé námitky. Je v něm řada detailních, celkem bezvýznamných nepřesností. Např. společnost nevznikla ustanovením, nýbrž zápisem do rejstříku (str. 15), Báňská a hutní společnost neměla sídlo v Brně, nýbrž v Praze (str. 170) atd. Hlubší zkoumání by si snad zasloužila otázka vývozu a dovozu kapitálu a finančně právní rozdl, který spočíval v tom, zdali šlo o firmu, v které byl účasten zahraniční kapitál (např. Báňská a hutní společnost a účast francouzské firmy Schneider) nebo o firmu, která sice žila podle československého práva, protože měla sídlo na území ČSR, byla však zcela v rukou zahraničních kapitalistů (např. Vítkovické horní a hutní těžišstvo). Z připomínek závažnějšího charakteru bych uvedl chybějící nebo nedostatečné prozkoumání postavení průmyslové i státní byrokracie v monopolizačním procesu a úplné opomenutí spolupráce žlutáckých odborů s velkokapitálem. Do jinak dobře zpracovaného úseku družstevnictví v zemědělství by mohla být zařazena i otázka obilního monopolu, stejně tak by si zasloužily větší pozornost různé standardní smlouvy nebo smluvní formuláře, které existovaly např. v uhelném nebo lihovarnickém průmyslu. Nikoliv bez zajímavosti by také jistě byla nedogmaticky pojatá stať o pronikání monopolů do státní správy a řízení státu vůbec. Největší škodou však je, že Bianchi nepřipojil k práci ještě kapitolu, která by ukázala v hlavních rysech vliv monopolisace na postavení dělnické třídy, na sociální a pracovní zákonodárství.

Proces monopolisace nebyl samozřejmě — a nemohl také být, tak přímočarý, jak snad vyplývá z nahoře uvedených vývodů. Právní předpisy, které vyhovovaly jednomu odvětví výroby, nemusely naprosto vyhovovat jiné skupině kapitálu, řada norem se také projevovala během doby své účinnosti různě, byla jinak aplikována, jinak obcházena a vykládána. Autor je si toho velmi dobře vědom. Říká proto v závěru své práce: „Objektivna zákonitosť vývoja kapitalizmu a protirečivosť sa neúprosne prejavili. Lineárne koncipované právo úpravy a zásahy nemohli mať jednoznačný úspech. Pomáhali aj škodili naraz, podľa toho, do akých rozporov zasahovali. Chyby vo vývoji ekonomiky sa nedali odstrániť bez likvidácie celého monopolistického kapitalizmu, bez zesúladenia charakteru výrobných síl a výrobných vzťahov, lebo išlo o antagonistické rozpory. Nesporné bolo jedine to, že veľkoburžoázia presadila všeobecné uznanie princípov monopolistického kapitalizmu aj vo sfére práva“ (str. 218). S tímto závěrem můžeme jistě plně souhlasit, týká se však jen právní úpravy monopoli-

sace. Při čtení práce se nám často vyskytne otázka, zdali samotný proces monopolisace byl skutečně tak přímočarý a rozsáhlý jak ho autor načrtává. Často máme při čtení práce dojem, že celý československý průmysl byl úplně „promonopolisován“ a že neexistovalo žádné průmyslové odvětví nebo žádná výroba, která by nebyla zapojena do kartelu nebo syndikátu. Tak tomu ovšem nebylo. I v hospodářsky vyspělých fašistických státech, kde dosáhla koncentrace kapitálu nejvyššího stupně, existují výrobní odvětví, která nejsou zapojena do monopolistických organizací. Tím více tomu tak bylo v naší první republice.

Uvedené výhrady nemohou žádným způsobem snížit význam Bianchiho práce, která vyplnila svou komplexností jedno z bílých míst v naší nedávné národní minulosti. Naše právní historie se touto prací dostala o závažný a nemalý krok dále při zpracování a poznání dějin státu a práva na území ČSSR za kapitalismu. Z těchto důvodů bude i recensované dílo v dalších letech důležitým podkladem pro detailnější monografická zpracování všech otázek týkajících se státu a práva v období tzv. první republiky.

Karel Litsch

Jiří Kejř, Stát, církev a společnost v disputacích na pražské universitě v době Husově a husitské, Rozpravy CSAV SV, roč. 74, 1964, seš. 14, str. 63.

J. Kejř věnoval v poslední době záslužnou pozornost — vedle problémů státu a práva v husitské revoluci — kvodlibetům na pražské universitě. Nejnovější práce Kejřova spojuje oba tyto thematické okruhy všímajíc si otázek státu, církve, společnosti a práva v nejširším slova smyslu v kvodlibetních disputacích na pražské universitě v době Husově a husitské.

Kvodlibety samy o sobě jako výroční přehlídka učenosti a řečnické pohotovosti všech mistrů artistické fakulty (nejen vlastních profesorů, tj. mistrů-regentů) dávají zcela jedinečným způsobem nahlédnout do života středověké university, z něhož se nám většinou zachoval jen vnější povrch: střídání v úřadech, obřady, usnesení fakult. Vlastní vyučovací činnost se dochovala jen v ojedinělých zápisech přednášek profesorů, které při uniformitě výuky nepřinášejí mnoho a v komentářích, převážně k Aristotelovým spisům na fakultě vykládaným, pořizovaných samotnými profesory, které dosud nebyly v celku prozkoumány. Avšak těžiště výuky na středověké universitě, jak spolehlivě ukázal již G. Ritter¹, neleželo v přednášení, nýbrž v disputacích, kolem nichž a v přípravě na ně se točil celý vnitřní život fakulty. Pro tyto disputace se u nás nezachovalo téměř žádných pramenů. Proto tím více je třeba vítat šťastného dochování několika kvodlibetních příruček, které nám dávají nahlédnout do disputací konaných na nejvyšší úrovni, tedy mezi samotnými mistry a učinit si tak obraz nejen o samotné technice disputací, nýbrž i o jejich obsahu. Obsáhlejší prameny se dochovaly toliko pro několik kvodlibetů, a to z r. 1409, 1411, 1412, 1416 a 1417. Vydání se dočkal jedině kvodlibet z r. 1411, v němž kvodlibetářem byl Mistr Jan Hus, ostatní jsou dosud nevydány. Zásluhou J. Kejře, který je systematicky prostudoval, dostalo se nám podrobného poznání o průběhu pražských kvodlibetních disputací, které sice měly za svůj vzor obdobné disputace artistické fakulty pařížské, nicméně v jednotlivostech si vytvořily své vlastní

¹ G. Ritter, *Die Heidelberger Universität I.*, Heidelberg 1936, str. 163nn.